„Źródła do dziejów ludności żydowskiej w zasobie Archiwum Państwowego w Kielcach” (do 1939 roku).

Akta dotyczące ludności żydowskiej w AP w Kielcach zostały wytworzone w różnych okresach historycznych przez władze administracji państwowej, samorządowej, szkolnej, sądowej oraz przez żydowskie gminy wyznaniowe.

Pierwsze z nich pochodzą jeszcze z okresu staropolskiego. Są one przechowywane w aktach zespołu archiwalnego *Archiwum Ordynacji Myszkowskich*. Najstarszy z nich to dokument z 1659 r. wydany w Pińczowie przez Franciszka Myszkowskiego starostę korytnickiego zezwalający Dawidowi Józefowiczowi na osiedlenie się w Pińczowie, kupno domu, warzenie piwa i prowadzenie handlu. W zasobie archiwalnym zachowały się też inwentarze miasta Pińczowa z 1769 i 1789 roku, w których uwzględniono domy katolickie i żydowskie oraz liczbę gospodarzy.

Znajdujemy tu także jednostkę archiwalną dotyczącą pożyczki udzielonej księdzu Józefowi Dobrakowskiemu proboszczowi kościoła młodzawskiego przez kahał pińczowski na utrzymanie przy kościele młodzawskim trzech misjonarzy w 1738 r.

W pierwszej połowie XIX wieku materiały dotyczące ludności żydowskiej to między innymi: *Rząd Gubernialny Radomski, Dyrekcja Ubezpieczeń, Akta gminy Bodzentyn*.

W aktach *Rządu Gubernialnego Rad*omskiego zachowały się opisy topograficzno-statystyczne miast województwa krakowskiego z 1820 roku. Opisy te uwzględniają między innymi liczbę mieszkańców z podziałem na wyznanie i zawody. W zespole tym znajdują się także tabele prestacyjne, w których odczytać można nazwiska ludności żydowskiej. W aktach Dyrekcji Ubezpieczeń zachowały się plany synagog, domów modlitwy oraz szkół, z których korzystali mieszkańcy wyznania mojżeszowego. Listy imienne Żydów znajdują się również w aktach *Asesora Ekonomicznego Okręgu Olkuskiego, Naczelnika Wojennego Rewiru Samsonowskiego i Naczelnika Powiatu Opoczyńskiego*

Dla okresu obejmującego lata 1867-1914 informacji o liczebności i sytuacji społeczno-gospodarczej dostarczają przed wszystkim akta zespołów *Rząd Gubernialny Kielecki i Kancelaria Gubernatora Kieleckiego.* W zespołach tych występują między innymi informacje odnoszące się liczby ludności w poszczególnych miastach i osadach guberni kieleckiej, wysiedlania z tychże osad, zmiany wyznania, służby wojskowej czy funkcjonowania dozorów i okręgów bożniczych. Materiały archiwalne z tego okresu to również akta *Zarządów Powiatowych* natomiast w zespole archiwalnym: *Kancelaria Gubernatora Kieleckiego* odnaleźć można także materiały dotyczące emigracji Żydów do Prus, Francji, Brazylii i Stanów Zjednoczonych.

Informacji na temat edukacji ludności żydowskiej w II połowie XIX wieku dostarcza z kolei *Kielecka Dyrekcja Szkolna*. Znajdujemy tu dane o organizacji szkół religijnych, kahalnych i prywatnych przez gminy żydowskie oraz akta osobowe nauczycieli, również wyznania mojżeszowego.

Źródła do dziejów Żydów w okresie I wojny światowej występują częściowo w zespołach takich jak: *Rząd Gubernialny Kielecki, Kancelaria Gubernatora Kieleckiego*, aktach miasta Kielc, miasta Opoczna, gminy Bodzentyn oraz *C. i K. Komendy Powiatowe* w Jędrzejowie, Kielcach, Kozienicach, Opatowie, Opocznie, Pińczowie, Radomiu, Sandomierzu, Włoszczowie i Wierzbniku. Należą do nich zapisy dokumentujące składy rad miejskich i samorządu powiatowego, do których wybierano także przedstawicieli wyznania mojżeszowego oraz dokumentacja wyborów członków okręgów bożniczych w Działoszycach, Pińczowie, Koszycach, Wiślicy, Szydłowie i Chmielniku, statuty towarzystw.

Na uwagę zasługują także spisy miejscowości zgromadzone w aktach powiatowych. Zawarte w nich dane określają liczbę i zajęcia ludności. Z 1916 r. zachował się także wykaz osób mających koncesje na prowadzenie księgarń, drukarń, gazet oraz prośby o możliwość zakładania stowarzyszeń i statuty tychże.

Materiały dotyczące ludności żydowskiej w okresie II Rzeczpospolitej to przede wszystkim akta wytworzone przez administrację państwową i samorządową, czyli akta *Urzędu Wojewódzkiego Kieleckiego I*, akta starostw powiatowych, miast i gmin. Akta te podzielić można na dotyczące gmin wyznaniowych, działalności stronnictw, stowarzyszeń i związków, udziału ludności żydowskiej w życiu władz samorządowych, przemyśle, handlu rzemiośle i rolnictwie.

W aktach *Urzędu Wojewódzkiego Kieleckiego I* zachował się wykaz gmin, jak również akta dotyczące wyborów rabinów i podrabinów. W wykazach dotyczących rabinów znajdujemy na przykład - imię i nazwisko rabina, rok, miejsce urodzenia, imiona rodziców, narodowość, wykształcenie, stan rodzinny, przez jaką władzę został zatwierdzony, poprzednie stanowisko, odznaczenia i opinie o działalności społecznej i politycznej

W powyższych archiwaliach zachowały się także liczna dokumentacja finansowa gmin wyznaniowych. Znajdujemy tam sprawozdania z wykonania budżetu, wyjaśnienia do nich, listy płatników składek i osób zwolnionych z ich płacenia, operaty budżetowe, opisy stanu posiadania gminy.

W aktach zespołu: *Starostwo Powiatowe Kieleckie I*, podobnie, jak w aktach zespołu: *Urząd Wojewódzki Kielecki I*, znajduje się również duża grupa akt dotyczących rejestracji stowarzyszeń i towarzystw żydowskich o charakterze kulturalnym, sportowym, dobroczynnym i rzemieślniczym. Zachowały się tu także archiwalia dokumentujące istnienie i funkcjonowanie żydowskich związków zawodowych: piekarzy, krawców, szewców, rzeźników itp. W materiałach archiwalnych tego okresu zachowały się między innymi informacje o składach zarządów, statuty, protokoły z zebrań.

Ludność żydowska zaznaczyła swe istnienie również w przemyśle i handlu. Należały do niej tartaki, garbarnie oraz liczne większe i mniejsze fabryki. Akta czeladnicze i mistrzowskie przechowywane są z kolei w zespole archiwalnym: Izba Rzemieślnicza w Kielcach.

Dane o ludności żydowskiej występują także w aktach miast np. protokołach posiedzeń rad miejskich, spisach wyborców do rad miejskich, sejmu i senatu. Wykazy te zawierają dane osobowe, adres zamieszkania, wyznanie oraz zawód.

W zespołach archiwalnych: *Urząd Wojewódzki Kielecki I i Starostwo Powiatowe Kieleckie I* przechowywana jest duża grupa akt dotycząca zakładania cechów w miastach województwa kieleckiego. W jednostkach tych znajdujemy statuty i nazwiska założycieli. Najczęściej występujące cechy to: cechy malarzy, metalowców, cukierników, piekarzy, tapicerów, szewców, krawców czy stolarzy.

W zasobie Archiwum Państwowego w Kielcach znajdziemy również archiwalia mówiące o tym, iż wśród ludności żydowskiej znajdowali się także tacy, którzy zajmowali się działalnością związaną z rolnictwem. Materiały takie znajdujemy zarówno w aktach gmin, jak i przede wszystkim w aktach *Okręgowego Urzędu Ziemskiego*, gdzie wśród rejestrów nabywców parcelowanej w tym okresie ziemi, znajdujemy nazwiska ludności żydowskiej. W aktach *Urzędu Wojewódzkiego Kieleckiego I* znajdziemy z kolei dane o dzierżawcach stawów i hodowaniu ryb przez ludność żydowską.

Osobną grupą archiwaliów są księgi stanu cywilnego okręgów bożniczych utworzonych głównie w 1826 roku, choć część okręgów powstawała w okresie późniejszym - Wcześniej akta stanu cywilnego wyznań niechrześcijańskich rejestrowane były w księgach parafii rzymskokatolickich. Akta te pozwalają na ustalenie struktury zawodowej ludności żydowskiej oraz na tworzenie ich genealogii, choć wspomnieć należy, że wyznania niechrześcijańskie nie przestrzegały przepisów o terminowym zgłaszaniu urodzeń, małżeństw i zgonów.

Przygotowanie materiałów: Bartłomiej Gierasimowicz.